בית משפט השלום בחדרה

ת"א 14-07-19281 אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-10-47636 כתאנה ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-09-50665 אבו מוך ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-07-16056 קעדאן ואח' נ' שרקייה ואח'

תיק חיצוני:

בפני **כבוד השופט אמיר סלאמה**

תובעים **אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואחרים**

נגד

נתבעים **1.אחמד שרקייה**
2.רמי פואז ותד

פסק דין

עניינו של פסק דין זה בארבע תובענות מאוחדות, שהוגשו בעילה לפי חוק איסור לשון הרע, וזאת ביחס לשני פרסומים שונים.

רקע

1. "אקדמיית אלקאסמי" (ע"ר), היא מוסד ללימודים אקדמיים הפועל בבאקה אל ג'רבייה (להלן – "**המכללה**").
יתר התובעים בתובענות המאוחדות היו סטודנטים במכללה, ו/או עבדו בה.

2. הנתבע מס' 1 (להלן – "**הנתבע**"), פרסם את שני הפרסומים מושא התביעה, האחד באתר אינטרנט בשם "אשראקה" (להלן – "**האתר**"), והשני ברשת החברתית "פייסבוק".
הנתבע מס' 2 הוא המחזיק במתחם ("דומיין") של האתר בו פורסם הפרסום הראשון.

ת"א 14-07-19281 אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-10-47636 כתאנה ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-09-50665 אבו מוך ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-07-16056 קעדאן ואח' נ' שרקייה ואח'

תיק חיצוני:

<u>הפרסומים מושא התביעה</u>

א. הפרסום הראשון

3. פרסום זה הופיע באתר בתאריך 13.4.14, תחת הכותרת: "**מכללת השריעה...סליחה מכללת אלקאסמי...סליחה מכללת ה !!!!...**".
המאמר כתוב בשפה הערבית, ותרגום שלו לשפה העברית צורף ע"י התובעים, מבלי שהנתבעים חלקו על נכונותו (אציין כי השפה הערבית שגורה בפי בתור שפת אם – א.ס).
שם מחבר המאמר נפקד ממנו (בתחילת המאמר נרשם כי הוא מובא באמצעות "חבר המערכת"), ואולם אין חולק שהנתבע הוא האחראי על פרסומו.

4. מדובר במאמר המתפרש על פני שני עמודים.
הואיל והתובעים טענו שהמאמר, רובו ככולו, מכיל אמרות שהן בגדר לשון הרע, ומכיוון שיש חשיבות לבחינת מכלול הפרסום, ולאו דווקא משפט כזה או אחר מתוכו, אביא להלן ציטוט מלא של המאמר (בתרגום לשפה העברית), חרף אורכו (להן יובא התרגום שהציגו התובעים, עם הערות שלי, ככל שיידרש):

"הוא סיים את לימודיו התיכוניים חדור אמונה ושאיפות מצטברים... אינו יודע ייאוש... וכל אשר רצה הוא לשרת את החברה שלו, לעוץ להם ולהיות להם עזר ליושר ולמחויבות הנכונה לדת הישרה... מאז ילדותו הוא גדל על האהבה לדת והאהבה לקוראן... וטבעי הדבר שהאיש החליט להמשיך את לימודיו העל תיכוניים באחת מהמכללות שמלמדת הלכה, לשון ערבית ונושאים אחרים....
שם המקום הזה: המכללה ללימוד הלכה ולימודים אסלאמיים! השם נותן לך להבין שהינך לקראת ימים, חודשים ושנים העשירים בדת, ידע, שינון וחיזוק המחויבות לעיקר ולמוסר... הוא האמין וחבל שהוא עשה כן... אל תתפלאו כי לו יש זווית ראיה אחרת שממנה הוא רואה את אשר לא רואים האחרים.. ומקומם אותו מה שלא מקומם אנשים רגילים...
מידת ההלם וההתפלאות כגודל הציפיות המוקדמות... וזה מה שקרה.. הרצוי דבר אחד.. והמצוי דבר אחר לחלוטין! נתחיל מההתחלה... עד לסוף... ההתחלה היתה קלה ונעימה משהו... והאיש הזר יכול לראות כל דבריו כדבר טוב (הכוונה היא שלמסתכל המצד הכל נראה תקין)**... האווירה הלימודית היתה סבירה במידה גדולה.. ההחלטיות והמחויבות היו השולטים בין התלמידים והמורים.. החג'אב היה השולט אצל כל הסטודנטיות ללא יוצא**

ת"א 14-07-19281 אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-10-47636 כתאנה ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-09-50665 אבו מוך ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-07-16056 קעדאן ואח' נ' שרקייה ואח'

תיק חיצוני:

מהכלל! ואפילו הלימודים בתוך הכיתות היה בהפרדה בין המינים: הגברים מקדימה והנשים מאחוריהם.. עם קיר הפרדה ביניהם! כלומר: המעט האפשרי (בתרגום מילולי מהמקור: עדיף מכלום – א.ס.) **!! אווירה רוויה מחויבות ושמירה על הערכים והמוסר עד כמה שאפשר... ואפילו שהדבר היה כרוך במרחקים מסוימים** (הכוונה לפערים בין המצוי לבין הרצוי מבחינה דתית – א.ס.) **ואשר הולכים להתרחב ואפילו להתפוצץ בקרוב.. וכי ההרים מאבנים קטנים הם.. והאש מהניצוצות!**

חברינו השתדל ככל שיכל בלימודים.. הוא פרץ את הדרך בכיוון ההצטיינות הלימודית והמוסרית, וכל מי שראה אותו או חי איתו יכול להעיד... הוא ישב רק עם הספר, הוא נצמד לספריה והמסגד היה ביתו.. וכל אשר רצה הוא יותר ידע ויותר מוסר.. הוא העביר זאת לאחרים.. כדי שיצא את הצדקה של הלימודים.. דרך הפרסום, הלימוד והויכוח.. שאיפות המשתוות להרים, ראיות (הכוונה להסתכלות קדימה – א.ס.) **ותקוות.. אך בחברתנו הצבועה והיהירה מהמערב!!! אל תתפלא ממה שתשמע... מה שקרה ומה שיקרה כולו כתוצאה מתבוסותינו הפסיכולוגיות התכופות, וכתוצאה מהפרנויה שבאישיות שלנו ואי הביטחון בעצמנו.. והפיכת האחר לקדוש... והחשוב: אי התגאות בדת שלנו ועקרונותינו...**

כמה קשה הבנין.. וכמה קלה ההריסה! והבנין אם לא ייבנה על יסודות יציבים ותמיכות חזקות ייהרס ללא אזהרה מוקדמת... בכוונה או ללא כוונה.. אפילו אם הוא גבוה מאוד כפי שהוא נראה! אך מה שקרה עם חברינו ומה שראה במו עיניו ושמע בו אוזניו היה דבר שאולי יראה מוזר לחלק.. אך בעיניו היה דבר רגיל.. ואף יותר מהרגיל.. רק עלו הקולות... והרחות נפוצו (הכוונה לריחות בשמים – א.ס.)**.. והמצב החל מהתהפך ונסוג, הוא ידע שהוא רומה.. וכנראה שהוא החל צוחק (או על) עצמו!!**

כמובן שכל אחד יודע שמה שקרה היה מתוכנן ומחושב... זה מה שהעולם רוצה היום: הם הדת עם נושא מסוים (הכוונה היא למקרים בהם הדתי מתנגש עם הגשמי – א.ס.)**.. עליך להניח לדת, או קח ממנה רק מה שמאתה רוצה.. או "עשה אותה כפלסטלינה" כדי שתתאים למה שאתה רוצה.. ובזה נגמר! יאמרו לך: הדת מקלה.. והאסלאם הוא דת הידע והלימוד, והלימוד הוא מצווה... והמערב הקדימו אותנו ואנו עדין חושבים לפני 1400 שנים?! אנחנו במאה ה -21.. ולשם כך חביבי הנכבדים ותלמידינו היקרים.. אין מנוס מאשר להשתדרג בצורה שתתאים לזמננו... אפילו אם נעשה הדבר על חשבון הדת, כי הדת אנו עושים במו ידינו!**

ואילו החסמים נודו ללא שוב (הכוונה שמגבלות המחוייבות על פי דת הוסרו לתמיד) **! מה תועלתה בכלל? למה הסרבול הזה וההתכנסות בתוך עצמנו? במקור, העניינים צריכים להיות פתוחים בין הגבר לאישה! האם לא נברא הגבר למען האישה והאישה למען הגבר? אחרת איך יתחתנו אם יהיו ביניהם מחיצות.. והאחד יכנס מדלת אחת והשני מדלת אחרת?**

ת"א 14-07-19281 אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-10-47636 כתאנה ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-09-50665 אבו מוך ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-07-16056 קעדאן ואח' נ' שרקייה ואח'

תיק חיצוני:

אל תתפלאו, זה מה שחברינו היה שומע מנושאי התעודות, הדוקטורט ומעלה מזה!!! אתם תשמעו מהמצאותיהם הפלא ופלא! אלה לא הגיעו לרמת ההבנה של מצוות מי שהתווה את המצוות שעל פיהם ברא אלוהים את האנשים: "הוטב לאנשים את אהבת הפיתיונות מהנשים... "לא השארתי אחרי דבר חמור והמזיק לגברים יותר מאשר נשים"! ואחר כך טוענים כלפיך כאילו אינך נותן אמונה בבנות המוסלמים ומחשיד בבגידה כל מי שמתערבת איתו.. וכאילו הם המתנזרים.. "הם לא טוענים כלפיך שאתה שקרן אך הכופרים אינם מאמינים בדברי אלוהים".

חברנו הבחין שהגלביה (במקור: החיג'אב – א.ס.) **של האישה שהיא מקור בישנותה** (הכוונה: חסידותה – א.ס.) **וכבודה, והגנתה מפני מבטים זדוניים נעלמת בהדרגה! הולכת ופוחתת ומתקצרת.. עד שהקמפוס האקדמי, כפי שהוא נקרא, הפך למלא בדברים האסורים והעבירות ההלכתיות והפתיונות.. אין צורך לחייב מישהי בלבוש הגלימה** (במקור – החיג'אב)**! מה הצורך בכך? האם נקריב בהכרה האקדמית והתעודה העליונה למען לבוש שלובשת האישה ושאנו משנה דבר? החירות האישית היא הסמל שלנו והעקרון שלנו! כן החירות האישית.. מדוע אם כן מונעים מהעוטות על פניהן רעלה את החירות האישית שלהן ומצרים את צעדיהן... בו בזמן שהדלתות נפתחות בפני המאופרות? או האם החירות האישית המזויפת שהם שחים עליה בפנינו מנתבים אותה כרצונם ולפי מאווייהם? אפילו באוניברסיטאות בסקטור היהודי עוד לא נקטו בצעדים פרובוקטיביים כאלה!!!**

מוזר ומפליא מה שהיה עובר עליו מדברים נוגדים ומפליאים ומוזרים.. רק גומרים להתפלל במסגד, מקום התנקות מעבירות ואיסוף יתרונות.. והנה צצים מרחוק הדברים המפתים והאסוניים (צ"ל האסונות – א.ס.) **נופלים עליו.. הוי, מה הקשר בין התפלה להתאפרות? מה היחס בין החסידות לבין ההתערות החושפנית? מה הקשר בין תפילה חרישית לבין ביטול הבושה.. הרבה נוגדנים תחת כיפה אחת.. זאת אומרת: שעה לאלוהיך ושעה ללב שלך... הדת אינה אוסרת על לימודים וידע! דתינו דת לימוד היא! האם נמנע את הלימודים והקדמה רק למען "בדים שלובשת האישה", ורק בשל חידות זדוניות? הוי, אם חיים בתקופת האבן ולא תתקדמו כל עוד אתם חושבים כך!!! כך היה שומע חבירנו מעת לעת!**

לחברנו לא נעם מה שהיה קורה ביחס לדת... וזניחת דרך הישר.. האיפור התישב והתפרס.. המחיצות הוסרו והיחסים בין "האחים והאחיות" נעשו חמים... הנה הקדמה והמודרניזציה החלו פורחים והם צצים מכל פינה... .אפילו הלכת אלוהים לא יצאה נקיה מאמירות פוגעניות, פעם טוען הדוקטור שלקוראן אין קשר לדברי הנביא, וההלכות נלמדות רק מהקרואן ופעם אומרים שהאישה לא תלבש את הגלביה עד שתשתכנע בכך!!! ופעם טוענים שהדלת לא מתאימה לזמן הזה.. ופעם ופעם, יחיו הדוקטורים, מדע הפרופסורים זכה...

מאין למוסלמי האדוק היכולת לשתוק על דבר כזה? מאין לאחד לעמוד מול האלפים מה-"משכילים המודרניים".. וכולם יודעים איך הם חושבים.. נסיונות תיקון פה ושם.. הסליחות לאלוהים שאין באלה כדי לתרום תרומה בולטת. וגם עוררו התנגדות ע"י מבול של ביקורת ואזהרות ולעג ופרובוקציה.. וכאילו הם אומרים: "הוקיעו אותם מישובכם אלה אנשים מתטהרים"... אין מקום למתטהרים בינינו, אין מקום לעושים דברים טובים בינינו.. "אילו ידע אלוהים שיש עמם טוב היה משמיע להם ואם היה משמיע להם הם היו בורחים בלי להסתכל"!

לאחר הרבה מאמץ וייסורים נסוג חברינו מבין הבליל הזה, כדי להסתלק עם מינימום הפסדים והכי פחות נזק, לאחר שראה מה שראה.. כדי שהכליה תנשום לרווחה לאחר מכן, ואחריו שברו כלי כאילו הם אומרים: הלוואי ללא חזור (הכוונה – לך ללא שוב – א.ס.)**! לא רק השם** (הכוונה לשם המכללה – א.ס.) **השתנה אלה כל דבר עבר שינוי.. ואלו חברינו, או נגיד החברים שלנו.. כל מה שהיה היה בלשון יחיד אך הוא מתאים לרבים ממי שאלוהים האיר את לבותיהם – הם גם נשמו לרווחה כי הם נשארו השלמות הדתית.. וקיבלו נייר שמנופפים בו** (הכוונה לתעודת לימודים שמפיקה המכללה) **.. אך הם עצמם לא יודעים באיזה בנק יפדו אותה...**

כמובן, יומרו לך (ואמרו את זה הרבה): שהבנות שלנו ילמדו כאן בסביבה ערבית עדיף על שילמדו אצל היהודים!! כך אנחנו תמיד תבוסתניים, ותמיד מסכימים להשפלה ולנחיתות, ולא שואפים לכיוון הנשגבות וההיטהרות והדתיות.. כלומר כאן שלושת רבעי האסור.. ושם כולו אסור? אלוהים יעזור.. מדברים ומתגאים בהשגים.. ובתעודות.. ובמסיבות הסיום... בחסות ובכיסוי מהדת החדשה או ליתר דיוק המוגבלת.. אך אלוהים אינו ממהר.. ומי שהסכים לפחיתות הוא שווה כך.. ומי שהסכים לקבל את הפחות טוב במקום הטוב יותר.. שיצפה להידרדרות.. "האם אתם מחליפים את הטוב במה שפחות טוב הידרדו..." אלוהים נשגב יותר ויודע יותר ואדירים יותר מכל מי שנפשו התעלה... ברוך השם."

5. אם נתמצת, המאמר מתאר, בגוף שלישי, את סיפורו של פלוני, ששמו אינו מפורט במאמר, אודות חוויות אותן חווה, כמו גם רגשות ומחשבות שהתעוררו בו, במהלך לימודיו במכללה. הנרטיב של המאמר הוא שאותו פלוני נפל קורבן למצג שווא בנוגע לאופייה של המכללה כמכללת שריעה, להתנהלות שבין כתליה בכל הנוגע לליבוש הנשים שבה, כמו גם לאינטראקציה בין גברים לנשים, וכן למצג שווא בעניין התכנים הלימודיים.

בסיפור מתואר כיצד לאחר שהתחיל את לימודיו, התחוור לאותו פלוני כיצד הדברים משתנים, כיצד מסירים את המחיצות בין גברים לנשים; כיצד מתירים לנשים להתאפר ולהסיר את כיסוי הראש, והכל תוך פגיעה, כך לשיטת המחבר, בערכי האסלאם ובטוהר הדת.

נוסף לכך, אותו פלוני (גיבור הסיפור) שמע כיצד נאמרים מפי אנשים צוות ההוראה אמירות הפוגעות באסלאם, כגון האמירה לפיה לקוראן אין קשר לדברי הנביא.
בסופו של דבר נאלץ פלוני, כך סופר במאמר, להפסיק את לימודיו, לאחר שתשו כוחותיו ולאחר שהבין שהדבר נחוץ בכדי למזער את הנזק הרוחני שנגרם לו עקב לימודיו במכללה ועקב שהייתו במקום.
סיפור המעשה שזור בהגיגים, מחשבות, ודברי ביקורת של המחבר, בעיקר אודות הלימת ההתנהלות בתוך כתלי המכללה, כמתואר בסיפור, לבין ערכי האסלאם.

6. מאמר זה גרר תגובות ("טוקבקים") באתר, כאשר התובעים צירפו לתצהיריהם כשלושים תגובות (כולן מתאריך פרסום המאמר – 13.4.14).
התגובות שיקפו לרוב אהדה למאמר ולתוכן המפורט בו.
לצורך המחשה, להלן יובאו מספר תגובות (מה שיוצג להלן אינו בגדר ציטוט או תרגום מדוייק, אלא פרפרזה המשקפת את רוח הדברים):
בתגובה משעה 6:46 צויין שהמכללה הפכה אות קין לחברה המוסלמית בכללותה, וכן שהמכללה מנצלת את הדת ככיסוי לפשעים מוסריים.
בתגובה משעה 7:15 צויין שההתנהלות בין כותלי המכללה הפכה למבישה, כאשר בחורות מנצלות את ההיתר לליבוש "חילוני" (הכוונה, בין היתר, ללא כיסוי ראש), וכי המכללה מתכוונת לחסל את טוהר המידות ואת המוסר, והכל בשם המודרניות והקדמה.
בתגובה משעה 9:50 נאמר שהמכללה הפכה לזירה של הפגנת אהבה והפקרות, והיא מהווה זירה לדוגמניות הלובשות מכנסיים צמודים, והכל שלא בהתאם לערכים דתיים.
בתגובה משעה 11:34 צויין, בין היתר, כי סטודנטיות ההולכות למכללה בשלב ראשון עם לבוש דתי (הכוונה בעיקר לכיסוי ראש), עוברות לאחר מספר ימים ללבוש חילוני, כאשר הבחורות הן הסיבה להרס המכללה (הכוונה בפן המוסרי), בנוסף לכך שניתן להם חופש יתר.
בתגובה משעה 12:40 צויין כי מדובר במכללה המוכרת את ערכי הדת תמורת ערכי העולם הזה.
בתגובה משעה 14:55 צויין כי חלק מצוות המורים כלל אינו מוסמך או מוכשר ללימודים, וזאת בגלל שהם מפיצים מחשבות "רעילות".

ב. הפרסום השני

7. בתאריך 19.5.14 פרסם הנתבע את "הפוסט" הבא בפייסבוק:

"עצה לאחיי הלא נשואים
אל תלך ברחוב אלקאסמי ובמיוחד בחלק שליד המכללה אלא רק לצורך חיוני וזאת להבטחת שלום דתך ואמונתך. ואם תאמר לי אולי אמצא אישה כשרה, אומר לך שזה כמו לחפש מחט בערימת שחת, "כלומר יש רק באחוז קטן" כמובן הדיבור הוא לפי המראה אבל מה שיש בתוך הלבבות רק אלוהים יודע".

גם פוסט זה גרר תגובות, לרוב אוהדות.

<u>טענות הצדדים (בתמצית)</u>

8. המכללה טוענת כי שני הפרסומים הנ"ל מהווים לשון הרע, בין היתר משום שהם מכילים השמצות ביחס לאי מוסריות המכללה ולמתרחש בה, תוך הכתמת ציבור הלומדים בה והצגתו באור שלילי, ותוך טענה שהמכללה מטעה את ציבור הסטודנטים בנוגע לאופייה ואופי הלימודים בה.

לטענת המכללה, הפרסומים מכילים פגיעה קשה בשמה הטוב ובפרנסתה, כמו גם בשמם הטוב של האנשים הבאים בתוך כתליה.

יתר התובעים, סטודנטים ועובדי המכללה, טוענים ששני הפרסומים פוגעים בשמם הטוב, משום שהם מכתימים אותם, מבחינה מוסרית, ומציגים אותם באור שלילי בעיני הבריות.

כל התובעים טענו שהפרסומים גרמו להם נזקים, המזכים אותם בפיצוי מאת שני הנתבעים.

9. הנתבע סבור כי הפרסומים כלל אינם עולים כדי לשון הרע.

לשיטתו, מדובר בדברי ביקורת לגיטימיים, ביחס לעניינים בעלי חשיבות ציבורית, המשקפים את דעותיו, ואשר חוסים תחת זכותו לחופש הביטוי.

הנתבע סבור כי מדובר בתביעות השתקה (SLAPP), שנועדו לחסום דברי ביקורת לגיטימיים, הכל תוך פגיעה וצמצום בחופש הביטוי.

עוד נטען כי הפרסומים חוסים תחת הגנות שונות של חוק איסור לשון הרע, לרבות הגנת אמת הפרסום (סעיף 14 לחוק) והגנת תום הלב (סעיף 15 שבו).

לשיטת הנתבע, לתובעים, להבדיל מהכללה, אין עילת תביעה, שכן שמם אינו מוזכר בפרסומים; אין בינם לבינו כל יריבות; ובכל מקרה לא נגרמו להם נזקים.

10. הנתבע מס' 2 טען, כי הוא מתכנת במקצועו, אשר כל מעורבותו ביחס לאתר (בכל הנוגע לפרסום הראשון) היתה "טכנית" בלבד, וכי הוא אינו אחראי, ואינו יכול להיות אחראי, על תוכן הדברים שפרסם שם הנתבע.

<u>על ההליך (בתמצית)</u>

10. ארבעת התובענות אוחדו בפניי.
בעלי הדין הגישו תצהירי עדות ראשית.
בתאריכים 26.9.16 ו- 7.2.17 נשמעו הראיות ונחקרו עדים (יש לציין כי שניים מתוך התובעים כלל לא התייצבו לחקירה).
לאחר סיום שמיעת העדים הגישו הצדדים סיכומים טענות בכתב.

<u>דיון והכרעה</u>

11. לאחר שמיעת הראיות ושקילת טענות הצדדים, מצאתי לקבל את תביעת המכללה ביחס לשני הפרסומים; לקבל, ביחד לפרסום השני, את תביעות התובעות שהיו סטודנטיות במועד הפרסום; ולדחות את התביעות של תובעים שהיו סטודנטים (להבדיל מסטודנטיות) או עובדים במועד הפרסומים.
להלן נימוקיי.

המסגרת הכללית של הדיון

12. בבואנו לדון בכל אחד מהפרסומים מושא ההליך, יש לעבור מספר שלבים:

א. האם המדובר בפרסומים על פי החוק?
ב. האם תוכן הפרסומים מהווה "לשון הרע" כמשמעו בחוק?
ג. במידה והתשובה לשאלה הקודמת היא בחיוב, האם עומדות לנתבעים אחת ההגנות, או יותר, הקבועות בחוק?
ד. במידה והתשובה לשאלה הקודמת היא בשלילה, מהו שיעור הפיצוי לו זכאים התובעים?

13. נדון בסוגיות הנ"ל לפי סדרן.

א. יסוד "הפרסום"

14. דומה שאין, ולא יכולה להיות מחלוקת, על כך ששני הפרסומים מושא ההליך הם בגדר "פרסום" לפי סעיף 2 לחוק.

ב. האם תוכן הפרסומים מהווה "לשון הרע"

<u>כללי</u>

15. סעיף 1 לחוק איסור לשון הרע קובע:

> **"לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול –**
>
> **(1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם;**
>
> **(2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו;**
>
> **(3) לפגוע באדם במשרתו, אם משרה ציבורית ואם משרה אחרת, בעסקו, במשלח ידו או במקצועו;**
>
> **(4) לבזות אדם בשל גזעו, מוצאו, דתו, מקום מגוריו, גילו, מינו, נטייתו המינית או מוגבלותו; בסעיף זה, "אדם" - יחיד או תאגיד. "מוגבלות" - לקות פיסית, נפשית או שכלית, לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית..."**

16. השאלה האם ביטוי מסויים הוא בגדר לשון הרע היא שאלה פרשנית.

לצורך כך יש לחלץ מתוך הביטוי את המשמעות העולה ממנו, לפי אמות המידה המקובלות על האדם הסביר. משמע, את הביטוי העומד לדיון יש לפרש באופן אובייקטיבי, בהתאם לנסיבות החיצוניות וללשון המשתמעת שלו, ולברר האם מדובר בביטוי הגורם להשפלת אדם פלוני בעיני האדם הסביר (ראו למשל את דברי כב' הנשיא ברק בע"א 4534/02 **<u>רשת שוקן בע"מ נ' הרציקוביץ'</u>**).

כאמור, המבחן לפרשנות הפרסום הוא מבחן אובייקטיבי, אשר קובע מהי, לדעת השופט היושב בדין, המשמעות, שקורא סביר מייחס למילים (ראו: א. שנהר, **דיני לשון הרע** [תשנ"ז

– 1997] עמ' 109, להלן – **"שנהר"**). בהתאם למבחן זה, אין חשיבות לכוונת המפרסם או לדרך בה הובן הפרסום על ידי הטוען לפגיעה בו (ראו למשל ע"א 1104/00 **אפל נ' חסון**). בהתאם לכך, יש לבחון האם יש בהתבטאות בכדי לפגוע באדם בקרב החוג שעמו הוא נמנה, לפי המקובל והנהוג באותו חוג. לא תחושותיו של התובע/הנפגע הן שקובעות האם האמירה מהווה לשון הרע. הדרך בה רואים החברה, או החוג הסובב את הנפגע במסגרות חייו, את הפרסום, היא המדד להכרעה בסוגיה דנן. מבחן זה תואם את מטרתו העיקרית של החוק, והיא, לאפשר לאדם להגן על שמו הטוב בקרב החברה בה הוא חי ופועל (ראו למשל ע"א 466/83 **שאהה נ' דרדריאן**).

אבחנה בין התובעים השונים

17. כאמור, מונחות לפניי ארבע תובענות מאוחדות, ובהם מספר תובעים מכמה סוגים.
על הסוג הראשון נמנית המכללה, קרי תאגיד (וליתר דיוק עמותה רשומה).
על הסוג השני נמנים יחידים שנטען לגביהם כי היו סטודנטים במועד הפרסומים.
על הסוג השלישי נמנים יחידים (שניים במספר), שהיו עובדי המכללה במועד הפרסומים (הגב' שירין מסארווה שעובדת כספרנית במכללה, ומר סמיר אבו מוך, מנהל חשבונות במכללה).

18. כבר כעת עולה אחת השאלות המרכזיות בהליך שלפניי, והיא שאלת קיומה של זכות תביעה בגין לשון הרע בידי כל אחד מסוגי התובעים הנ"ל.
שאלה זו עולה נוכח העובדה שלמעט המכללה, התובעים הם אנשים פרטיים ששמם וזהותם אינה עולה מהפרסומים, אלא הם נמנים על חברי קבוצה שיכולה להיפגע מתוכן הדברים.
שאלה זו מתעוררת, בין היתר, נוכח האמור בסעיף 4 לחוק, הקובע כדלקמן: **"לשון הרע על חבר בני אדם או על ציבור כלשהו שאינם תאגיד, דינה כדין לשון הרע על תאגיד, אלא שאין בה עילה לתובענה אזרחית או לקובלנה.."**

19. פסק הדין המרכזי שעסק בשאלת קיומה של עילה בידי יחידים, כחברי קבוצה, לתבוע לפי חוק איסור לשון הרע ניתן במסגרת ע"א 8345/08 **בן נתן נ' בכרי**, שעסק בתביעות לשון הרע של חיילי צה"ל בגין הסרט "ג'נין ג'נין" (להלן – **"עניין בן נתן"**).
בפסק הדין מוצאים ניתוח משפטי של השופטים דנציגר ועמית, שנקטו כל אחד בקו פרשני שונה במקצת, כאשר השופטת נאור (כתוארה דאז) הצטרפה בהסכמה לניתוח של השופט עמית.

נציג אפוא להלן את עיקרי גישתו של השופט עמית (ציין כי לשיטתי גם הליכה בתלם של השופט דנציגר היתה מביאה לאותה מסקנה במקרה שלפנינו):

- בתביעת לשון הרע יש ללכת לפי "תרשים הזרימה" הבא: תחילה בוחנים אם הביטוי מהווה לשון הרע; לאחר מכן בוחנים אם מדובר בפרסום מותר לפי סעיף 13 לחוק; בהמשך בוחנים אם המפרסם נהנה מהגנה לפי סעיפים 14-15 לחוק.
ככל שמגיעים למסקנה שמדובר בלשון הרע שאינו נהנה מחסינות או הגנה, או אז קובע סעיף 4 לחוק, כי במידה ולשון הרע מופנית כנגד ציבור או חבר בני אדם שאינו תאגיד, אזי לא ניתן להגיש בגינו תביעה אזרחית.
- סעיף 4 לחוק מציב מניעה דיונית-סטטוטורית מוחלטת מהגשת תביעות עליהן הוא חל, והוא מפקיע את כוח התביעה של היחיד במסלול האזרחי.
- הסוגיה המשפטית המונחת ביסוד סעיף 4 אינה דורשת הכרעה פרשנית של המונחים "ציבור" ו- "חבר בני אדם", אלא היא מתמקדת בשאלה האם לשון הרע כלפי קבוצה מסויימת מתייחסת לכלל היחידים הנמנים על הקבוצה, כאשר שאלה זו יש לברר בנסיבותיו של כל מקרה ומקרה.
- סעיף 4 יוצא מהנחה שביטוי מסויים מהווה "לשון הרע", ולכן בטרם דיון בסעיף 4 יש לקבוע האם הביטוי מהווה לשון הרע. בהקשר זה, כאשר הביטוי הוא כללי ולא קונקרטי, ייתכן כי מלכתחילה לא נראה בו לשון הרע, מאחר שהאדם הסביר לא יתן לכך משקל ולא יקשור את הדברים ליחידי הקבוצה.
- לבחינת השאלה על מי נסב הביטוי המהווה לשון הרע, יש להבחין בין קבוצה שאינה ניתנת לזיהוי לבין קבוצה אשר נוכח גודלה או מאפייניה הייחודיים, ניתן לזהות את יחידיה. בהקשר זה יש להבחין בין "יחידים רבים" בקבוצה מסויימת ומוגדרת, לבין ציבור או קבוצה לא מוגדרת, בהם מאבדים היחידים את זהותם ואת מעמדם המשפטי כנשואי לשון הרע.
- גודל הקבוצה אינו מבחן בלעדי, אך הוא מבחן מרכזי. ככל שהקבוצה גדולה יותר, כך יתקשו הפרטים בקבוצה לטעון כי המדובר בביטויי העולה כדי לשון הרע, ואילו ככל שהקבוצה קטנה יותר ומוגדרת יותר, כך ייקל להדוף את לגבי תחולת החריג הקבוע בסעיף 4.

20. מצויידים בסימני הדרך הנ"ל שהותוו בעניין בן נתן, נפנה כעת ליישום הדברים, מן הכלל אל הפרט.
נזכור כי מצויים אנו בשלב של בחינת השאלה האם הפרסומים מושא התביעה מהווים לשון הרע, כאשר השאלה בנוגע לזכאותם של יחידים מתוך הקבוצה לתבוע מצויה בשלב מתקדם יותר, לאחר קביעת קיומה של לשון הרע.

יחד עם זאת, מטעמי נוחות אדרש להלן, במסגרת הדיון בשאלה האם בלשון הרע עסקינן, גם לזכותם של יחידים לתבוע בשים לב לאמור בסעיף 4 לחוק (הגם שלפי הדרך אותה התווה השופט עמית הדיון בשאלה זו מצוי במקום גיאוגרפי אחר, כמבואר לעיל).

<u>הפרסום הראשון – האם לשון הרע?</u>

21. כיוון שקיימת אבחנה בין סוגי התובעים, כמפורט לעיל, אתייחס להלן לשאלת היותו של הפרסום לשום הרע, במובחן בין סוגי התובעים השונים.

מנקודת המבט של המכללה

22. כאמור, הואיל ואין המדובר בפרסום המסתכם במשפט בודד או במספר משפטים, אלא בסיפור מעשה הנפרש על פני שני עמודים, יש לבחון אותו תוך הסתכלות על המכלול שבו, בד בבד עם בחינת ביטויי מסויימים, כאלה ואחרים, המופעים בו.
בהקשר זה, אין לקחת משפט בודד, כזה או אחר, ולנסות לפרש אותו במנותק מהמכלול, אלא יש לבחון כל משפט וכל אמירה שבו בהקשר של המכלול, כעולה מקריאת המאמר במלואו.

23. דומה כי בכל הנוגע למכללה, אין קושי לומר שהפרסום הראשון מכיל לשון הרע, בראש ובראשונה משום שדבר פרסומו עלול להשפיל אותה בעיני הבריות, לעשותה מטרה לשנאה, לבוז וללעג (סעיף 1(1) לחוק).
המכללה מוצגת במאמר כמקום של בו ערכי האסלאם, כפי שאלה נתפסים ע"י הנתבע, נפגעים ואף נרמסים. הדברים אמנם לא נאמרו בלשון המסויימת הזו, ואולם קריאה של המכלול מביאה למסקנה חד משמעית לפיה כך משתמע מתוכן המאמר.
אין כל ספק שבאקלים ובסביבה בה פועלת המכללה, דברים אלה עלולים לבזות את המכללה, ולעשותה מטרה לשנאה ולבוז, וזאת הן בעיני האדם הסביר, והן כפי שקרה בפועל, כעולה מהתגובות אותן גרר המאמר.
זאת ועוד; מהמאמר עולה כי קיים פער בין המצג אותו מציגה המכללה, בדבר היותה מוסד בעל ערכים והתנהלות העולים בקנה אחד עם דת האסלאם, לבין המציאות, כאשר לשיטת המחבר המציאות מוכיחה ההפך, וכאשר קריאת המאמר מעלה שפער זה רובץ לפתחה של המכללה, המטעה את הציבור, אשר עקב כך עלול להתפתות ולהירשם ללימודים במכללה, כפי שקרה לגיבור המאמר, שנפל, כך נטען, קורבן לאותה הטעיה. בכך עלול תוכן המאמר

לבזות את המכללה, בין היתר בשל תכונה המיוחסת לה, קרי הטעיית הציבור, כאמור (סעיף 1(2) לחוק).
נוסף לכך, תוכן המאמר עלול לפגוע בעסקה של המכללה, שכן הוא עלול להדיר את רגלי הציבור מלימודים בה, בשל התכונות השליליות המיוחסות למוסד (סעיף 1(4) לחוק). בהקשר זה יש לציין כי הנתבע לא הכחיש, הלכה למעשה, שאחת ממטרות המאמר היתה לעודד הדרה כאמור, בכדי להפעיל לחץ על המכללה שתשנה את דרכיה (עמ' 72 לפרוטוקול).

24. ראוי להוסיף כי גם כותרת המאמר מהווה, במכלול הדברים, נדבך נוסף בלשון הרע המצויה במאמר עצמו.
כזכור, הנתבע הכתיר את מאמרו בכותרת "**מכללת השריעה...סליחה מכללת אלקאסמי...סליחה מכללת ה !!!!...**".
כותרת זו נועדה להמחיש את השינוי שעברה המכללה עם השנים, כאשר המסר העולה ממנה, על רקע דברים שנאמרו בגוף המאמר, הוא שמדובר בשינוי לרעה, הבא לידי ביטוי בהתדרדרות ערכית/מוסרית/דתית בכל הנוגע להתנהלות המכללה וסביבת הלימודים שבה.
הנתבע אף לא הסתפק בכך, ובסוף הכותרת הוא השאיר מקום ריק לתיאור השלב האחרון, באבולוציית ההתדרדרות המתוארת לעיל, כשהוא מוסיף ארבעה סימני קריאה. אופן ניסוח זה רומז, באופן ברור למדיי, על תכונה שלילית ביותר, מבחינת רמת המוסריות, אליה הגיעה המכללה, וייתכן שבעיני הבריות היא אף תעלה כדי תכונה ירודה ביותר מבחינה מוסרית, משל היתה המכללה מוסד מפוקפק שהגיע לכדי שפל המדרגה (אציין כי הסברי הנתבע בנדון במהלך חקירתו הנגדית, לרבות ביחס להוספת ארבעה סימני קריאה, היו מהוססים, מאולצים וכלל לא משכנעים, באופן העולה בקנה אחד עם הסתרת כוונתו האמיתית מאחורי אמירת הדברים).

25. סיכומה של נקודה, תוכן הפרסום הראשון מהווה לשון הרע מבחינת המכללה.

מנוקדת מבטם של יתר התובעים

26. כאמור, על יתר התובעים נמנים סטודנטיות וסטודנטים, כמו גם שני עובדי המכללה.
לטענת יתר התובעים, תוכן המאמר פוגע בהם במישרין ובאופן אישי, שכן הוא מטיל בהם דופי מוסרי, ערכי ודתי.
בכל הנוגע לסטודנטיות נטען כי המאמר פוגע בהן, נוכח הטלת דופי לאור אופן לבושן, השימוש באיפור והתרועעות ללא הפרדה עם סטודנטים.

בכל הנוגע לסטודנטים נטען כי עצם שיוכם למוסד בו מוטחת ביקורת שכזו, פוגע בהם ובשמם הטוב.
בכל הנוגע לעובדים נטען כי שיוכם למכללה גורם לפגיעה אישית בהם.

27. לאחר ששקלתי את הדברים מצאתי כי אין לראות במאמר משום לשון הרע ביחס ליחידי התובעים, להבדיל מהמכללה, ולחלופין מנועים אותם יחידים מלהגיש תביעה נוכח סעיף 4 לחוק, והכל בשים לב לאמות המידה המשפטיות החלות בנדון, בין היתר כפי שבא לידי ביטוי בעניין בן נתן.

28. תחילה יוער כי המאמר אינו מכיל, באופן ישיר או עקיף, אזכור של פרטים המזהים ביחס למי מיתר התובעים.

29. קריאה של המאמר במכלול מלמדת שהוא מיועד, בראש ובראשונה, לתקוף את המכללה.
חצי הביקורת, דרך הצגת סיפור מעשה של פלוני, מופנים כלפי המכללה, והם באים לידי ביטוי בטענה למצג המטעה (לשיטת המפרסם) אותו מציגה המכללה בנוגע לאופי האווירה שבה, מבחינת לבוש הסטודנטיות והאינטראקציה בינן לבין הסטודנטים, וכן בכל הנוגע לתכנים ולמסרים הלימודיים, כאשר בנדון מופנים חצי הביקורת גם כלפי אנשי הסגל של המכללה.
המאמר אינו תוקף באופן ישיר את הסטודנטים או את הסטודנטיות, אף לא כמכלול או כקבוצה.
גם אם תאמר שהמאמר יכול להשתמע כתקיפה של הסטודנטים ושל הסטודנטיות ושל דרך התנהלותם, הרי שמדובר בתקיפה עקיפה בלבד, ובאמירות כלליות ובלתי קונקרטיות, אשר ספק אם אדם מן היישוב יראה בהם כהטלת דופי אישי ביחידים מסויימים בתוך הקבוצה.
הואיל וכך, אין לראות בדברים כ לשון הרע מבחינת כל סטודנט וסטודנט בנפרד.

30. בהקשר זה יודגש כי אין די בכך שכל אחד מהתובעים נעלב או נפגע באופן אישי מהמאמר, דבר שמוכן אני להניח שהיה מנת חלקם של התובעים במציאות.
באמות המידה האובייקטיביות לפיהן מסווג ביטוי כלשון הרע, כמפורט לעיל, אין לומר שהפרסום הראשון מהווה לשון הרע ביחס לכל אחד מיחידי הסטודנטים שהגישו את תביעתם לפניי.

31. למסקנה ביחס לתובעים שהיו במעמד של סטודנטים במועד פרסום המאמר, מגיעים גם ביחס לשני התובעים שהיו עובדי המכללה במועד זה.
המאמר אינו תוקף את כלל עובדי המכללה, אלא רק, ובעקיפין, אנשי סגל הלימודים, עליהם לא נמנים שני התובעים הנדונים (ספרנית ומנהל חשבונות).
שוב, ניתן להבין ללבם של שני תובעים אלה אשר יכולים היו להיפגע באופי אישי מעצם תקיפה המוסד בו הם עבדו באופן שבו הותקף, ואולם עצם הדבר אינו עולה כדי לשון הרע כלפיהם באופן אישי (להבדיל מלשון הרע כלפי המוסד).

32. זאת ועוד. גם אם תאמר שניתן לראות בתוכן המאמר משום לשון הרע כלפי התובעים הסטודנטים (ובעיקר הסטודנטיות) וכלפי התובעים שהיו במעמד עובדים, שולל סעיף 4 לחוק במקרה דנן, לסברתי, מהתובעים את היכולת לתבוע ביחס לפרסום הראשון.
שכן, גם אם הפרסום הראשון מהווה לשון הרע כלפי יחידים, הוא אינו, מבחינת תוכנו, פוגע ביחידים ייחודיים הניתנים לזיהוי, באופן שמאפשר לאותם יחידים לתבוע חרף אי הזכרת שמם במאמר בצורה מפורשת.
גם אם תאמר כי לאור האמירות שבמאמר, אשר מהן ניתן להבין שהתנהלות המתבטאת בליבוש ללא כיסוי ראש או העדר מחיצות בין סטודנטים, מטילה דופי מוסרי בסטודנטים, הרי שקריאת הדברים אינה מביאה למסקנה שכך חושב המחבר ביחס לכל אחד ואחד מחברי הקבוצה, ובאופן שניתן לזהות, בעיני הקורא הסביר, פלוני או אלמוני מבין הסטודנטים כמושא לשון הרע חרף אי הזכרת שמו בפרסום.

33. סיכומם של דברים, סבורני שהפרסום הראשון אינו מהווה לשון הרע מבחינת התובעים היחידים, להבדיל המכללה, וכי הוא אינו מקנה להן עילת תביעה בגין לשון הרע.

<u>הפרסום השני – האם לשון הרע?</u>

34. גם כאן תיעשה אבחנה בין סוגי התובעים השונים.

מנקודת מבטה של המכללה

35. הפרסום השני מכיל, מנקודת מבטה של המכללה, תוכן העולה כדי לשון הרע כהגדרתו בסעיף 1 לחוק.

מהדברים שנאמרו בפרסום זה עולה כי רמת המוסריות של המכללה, כמו גם רמת השמירה על ערכי הדת, היא כה ירודה, עד שהמחבר מציע לכל אדם שדת ואמונה יקרים ללבו, להימנע אפילו מללכת בסמוך למקום (בבחינת שומר נפשו), שמא תידבק בו הטומאה המוסרית הנידפת מהקום.
דברים אלה עלולים לבזות ולהשפיל את המכללה בעיני הקורא הסביר, קל וחומר באקלים החברתי בו היא פועלת.

מנקודת מבטן של תובעות-סטודנטיות

36. לא יכול להיות ספק שהפרסום השני פוגע בסטודנטיות הלומדות במכללה.
מהפרסום עולה כי הסטודנטיות במכללה, רובן ככולן, אינן כשרות לחיתון מבחינה דתית, משמע הן בגדר פסולות חיתון בעיני המחבר. כאמור לעיל, הדברים נכונים ביתר שאת בשים לב לחברה המסורתית בה חיות אותן סטודנטיות, כאשר ברי שאמירה ולפיה הן אינן כשרות לחיתון היא פוגענית מאין כמותה בסביבה החברתית בה הן חיות.

37. להבדיל מהפרסום הראשון, העובדה שהפרסום השני אינו מזכיר שמות ספציפיים של סטודנטיות, אינה שוללת במקרה דנן את העובדה שהפרסום השני מהווה לשון הרע ביחס לכל אחת מהתובעות בהליך שלפניי שהיתה סטודנטית במועד הפרסום, והיא אינה שוללת את עילת התביעה של אותן תובעות, גם נוכח האמור בסעיף 4 לחוק, וזאת בין היתר בשים לב למה שנקבע בעניין בן נתן הנ"ל.
לשון הפרסום, לרבות הסגנון הגורף שלו, מאפשרים לזהות את יחידי הקבוצה – במקרה דנן סטודנטיות הלומדות במכללה, כמושא של לשון הרע הכרוכה בתוכנו.
הנתבע השתמש בשפה גורפת כלפי כלל הסטודנטיות, באומרו כי המחפש כלה כשרה לחיתון במכללה דומה למחפש מחט בערימת שחת, משמע שמדובר במשימה כמעט בלתי אפשרית.
הנתבע לא הסתפק במשל האמור, אלא הוסיף והדגיש כי אמנם יש סיכויי שתימצא מבין הסטודנטיות כלה כשרה, אולם הסיכוי לכך קטן.
בכך הכתים הנתבע את הסטודנטיות שלמדו במכללה במועד הפרסום, רובן ככולן, באות קין, בעיני הקורא הסביר, ככאלה שהן פסולות חיתון לפי הדת האסלאמית.

38. כאמור, כאשר הפרסום מופנה כלפי קבוצה אשר ניתן לזהות את יחידיה, וכאשר תוכן הפרסום תוקף את כלל היחידים, ניתן לראות בפרסום כלשון הרע מבחינת כל אחד מיחידי הקבוצה.

כך למשל, כאשר שכן אומר שכל שוכני הדירה שלידו הם שקרנים ורמאים, ברי שמדובר בלשון הרע מבחינת כל אחד מדיירי אותה דירה, אף ששמו לא נזכר בפרסום.
במקרה דנן, כאשר הנתבע הכתים את ציבור הסטודנטיות במכללה ככאלה שאינן כשרות להתחתן מבחינת האיסלאם, הוא פרסם דבר לשון הרע ביחס לכל סטודנטית וסטודנטית במכללה, אף שלא הזכיר את שמה של סטודנטית כזאת או אחרת.
ביחס לפרסום השני, יכול קורא הסביר בנקל לזהות קבוצת יעד מוגדרת ומסוימת - הסטודנטיות במכללה במועד הפרסום – כמי שמשוייכת להן התכונה השלילית העולה כדי כדי לשון הרע.
בנסיבות אלה, מי שהיתה סטודנטית במועד הפרסום השני נמנית על "יחידים רבים" בקבוצה מסויימת (סטודנטיות במכללת אלקאסמי במועד הפרסום), ומשכך הפרסום מהווה לשון הרע מבחינתה (ראו גם סעיף 12 לפסק דינו של השופט עמית בעניין בן נתן).

39. אמנם, קבוצת הסטודנטיות במועד הפרסום לא היתה קטנה מספרית (לא הובאו נתונים מדויקים אם כי מדובר ככל הנראה במאות, לפחות), ואולם גודל הקבוצה אינו שולל במקרה דנן את קיומה של לשון הרע מבחינת כל אחת מהתובעות שלפניי.
אוסיף כי בנדון לא נעלמו מעיני שיקולי מדיניות משפטית שיכולים להיות מופעלים עת מכירים בזכותם של יחידי קבוצה לקבלת פיצוי בגין לשון הרע המופנית לקבוצה עליה הם נמנים, ואולם בנסיבות העניין, ובשים לב למפורט לעיל, שיקולים אלה אינם שוללים את עילת התביעה שיש בידי התובעות שלפניי.

40. אכן, הנתבע לא טען בפרסום השני כי <u>כל</u> הסטודנטיות אינן כשרות לחיתון, והשאיר "פתח" למיעוט שבעיניו הוא כן כשיר לחיתון, ואולם בכך לא סגי.
כעיקרון, העובדה שפרסום לא תקף באופן מפורש את כל יחידי הקבוצה ללא יוצא מהכלל, אך תקף את מרבית חבריה מבלי לאפשר אבחנה ביניהם, אינה מונעת מלהכיר בו כלשון הרע ביחס לכל אחד מחברי הקבוצה – ראו בנדון ע"א 698/77 **<u>ועד עדת הספרדית בירושלים נ' יעקב ארנון ואח'</u>**).
במקרה דנן תקף הנתבע, באופן גורף, את הסטודנטיות במכללה, בכך שטען כי הן אינן כשרות לחיתון, ותוך שהוא מציין כי מדובר ברוב המוחלט, משל היתה בעיניו סטודנטית שהיא כן כשירה לחיתון בבחינת "צדיקה בסדום". העובדה שהנתבע סייג את דבריו וטען כי קיים אחוז קטן של סטודנטיות הכשרות לחיתון, אינה מסייעת לו, וזאת בשל ההכללה והסגנון הגורף של הדברים, שלא השאיר בעיני הקורא הסביר יכולת להבחין בין סטודנטית לסטודנטית,

וכאשר הקורא הסביר ממילא אמור להבין שרוב הסיכויים הם שכל סטודנטית מקרית אינה כשירה לחיתון.

41. סיכומם של דברים, הפרסום השני מהווה לשון הרע מבחינת תובעות שהיו סטודנטיות במועד הפרסום.
יצויין כי כפועל יוצא מכך, דין תביעת התובעת אחלאם אבו מוך, אשר לא התייצבה לישיבות ההוכחות ואשר תצהירה הוצא מהתיק עקב כך, להידחות, הואיל ולא הוכח לגביה שהיתה סטודנטית במכללה במועד הפרסום.

מנקודת מבטם של תובעים סטודנטים ועובדים

42. להבדיל מהמכללה ומתובעות שהיו סטודנטיות במועד הפרסום השני, אין לומר כי הפרסום השני מהווה לשון הרע מבחינת סטודנטים ממין זכר.
להבדיל מציבור הסטודנטיות במכללה, הפרסום אינו תוקף את ציבור הסטודנטים כקבוצה, ואין לומר שניתן לזהות בו לשון הרע מבחינת כל סטודנט באשר הוא.
אמנם, ייתכן בהחלט שסטודנט במכללה ייפגע מהדברים המיוחסים לחברותיו לספסל הלימודים, וייתכן שהוא ייפגע מעצם השיוך שלו למוסד כזה, ואולם בהעדר הפניה לסטודנט כזה או אחר, אין לראות בפרסום כלשון הרע מבחינת יחידי הסטודנטים ממין זכר במכללה.
לחלופין, בנסיבות אלה יש לראות בסעיף 4 לחוק כשולל, בנסיבות העניין מסטודנטים ממין זכר עילה לפי לשון הרע בגין פרסום זה.

43. לאותה מסקנה מגיעים ביחס לתובעים שהיו עובדי המכללה במועד הפרסום השני, ואין צורך להרחיב מעבר לכך.

44. סיכומם של דברים, הפרסום השני מהווה לשון הרע ביחס למכללה ולתובעות סטודנטיות, אך לא מבחינת תובעים סטודנטים או תובעים שהיו עובדים במועד הפרסום.

ג. האם עומדות לנתבע הגנות על פי החוק

45. ראינו ששני הפרסומים מכילים "לשון הרע" ביחס למכללה, כאשר ביחס לפרסום השני הוא מהווה לשון הרע גם ביחס לתובעות שהיו סטודנטיות במכללה במועד הפרסום.

כעת נבחן האם עומדות לנתבע הגנות הקבועות בחוק, כפי שהוא טען להם, ונזכור כי נטל ההוכחה בנדון מוטל עליו.

<u>"אמת בפרסום"</u>

46. לטענת הנתבע, עומדת לו הגנת "אמת הפרסום", הקבועה בסעיף 14 לחוק, אשר זו לשונו:
"במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זאת הגנה טובה שהדבר שפורסם היה אמת והיה בפרסום ענין ציבורי; הגנה זו לא תישלל בשל כך בלבד שלא הוכחה אמיתותו של פרט לוואי שאין בו פגיעה של ממש"

הפרסום הראשון

47. למקרא סיכומיו של הנתבע בהקשר זה ברי שהוא נפל לידי טעות, בכך שטען כי התובעים לא הצליחו לסתור את אמיתות הנטען במאמר.
ובכן, התובע הוא זה שנושא בנטל להוכיח את אמיתות הנטען במאמר, והוא אינו יוצא ידי חובתו בנדון בכך שהתובעים לא הוכיח שהאמור במאמר אינו נכון.
שמיעת הראיות מביאה למסקנה ברורה לפיה הנתבע לא הוכיח, ולו במעט, את חלותה של ההגנה הנדונה ביחס לפרסום הראשון.

48. ראש לכל, מחקירתו הנגדית של הנתבע עלה, כי לו עצמו אין ולא היתה כל ידיעה אישית אודות המתרחש בין כותלי המכללה; אודות שיטות הלימוד שלה; אודות התכנים הנלמדים בה; או אודות התקנונים שלה.
כך למשל עלה בעמודים 71-72 לפרוטוקול, שם אישר הנתבע כי הוא לא למד במכללה; אין לו ידיעה אישית אודות תוכן הלימודים בה; והפעם היחידה בה היה במכללה היתה לפני כעשר שנים, אז ביצע שם עבודות שרברבות.
כאשר נשאל הנתבע על סמך מה הוא מטיח דברי ביקורת במכללה אם הוא לא נמצא שם, השיב: **"אני מסתובב ברחובות, קורא בפייסבוק..."** (עמ' 71, שורה 17).
ברי כי כל האמור במאמר, לרבות לעניין ההתרחשויות בין כותלי המכללה; אודות תוכן הלימודים ושינויים שחלו בהם עם השנים; ואודות נוהלי הליבוש בה; אין לו כל אחיזה בידיעה אישית של הנתבע.

49. זאת ועוד. הקורא את המאמר מקבל את הרושם, שהמתואר בו מבוסס על חוויה אישית, שהתרחשה בעולם המציאות, של פלוני, ששמו אמנם אינו נזכר במאמר, אבל הרושם הוא שהוא חי וקיים.

בחקירתו הנגדית מסר הנתבע, לראשונה, כי לא הוא חיבר את המאמר, אלא גיסו, שלמד במכללה וחווה את הדברים באופן אישי.

הנה כי כן, הדברים המוצגים במאמר כהתרחשויות שאירעו במציאות, מבוססים, כך לשיטת הנתבע, על חוויות שעבר אדם אחר, אשר הנתבע שמע עליהם, ואשר לא הובא למתן עדות על ידי הנתבע, חרף הקרבה בינו לבין אותו אחר.

לא למותר לציין כי גרסתו של הנתבע לפיה גיסו חיבר את המאמר היתה גרסה מפתיעה, שהועלתה לראשונה בעדותו במהלך שמיעת הראיות, ואשר זכרה לא בא קודם לכן, לרבות במסגרת תצהיר עדותו הראשית.

50. עולה אפוא שהנתבע אינו מסוגל להוכיח אף עובדה או נתון מאלה הנזכרים במאמר המדובר.

51. הנתבע טען כי המאמר הוא בבחינת חיווי דעה, דבר שכביכול אינו דורש הוכחת היות הדברים אמת.

ברם, המאמר מכיל הצגה של שלל עובדות ונתונים. כך ביחס להצגת סיפור מעשה, שהקורא הסביר יכול להבין שהתרחיש במציאות, ולפיו אדם מאמין הוטעה ביחס התנהלות הערכית, הדתית והמוסרית שבין כתלי המכללה, ועקב כך התפתה להירשם במכללה רק כדי ליפול קורבן למעשה ההטעיה של המכללה.

מסד עובדתי זו, המשתמע היטב מהמאמר, אין לו כל אחיזה בראיות הנתבע, והוא לא היה קרוב, ולו במעט, להוכיחו.

זאת ועוד; המאמר שזור בנתונים וטענות עובדתיות בדבר תיאור ההתרחשות בין כותלי המכללה, לרבות שינויים שחלו ביחס לאיסורים לגבי לבוש כזה או אחר; הפרדה בין סטודנטים לסטודנטיות ועוד; כאשר נתונים אלה נועדו לבסס את הנרטיב של המפרסם דבר יסוד ההטעיה ומצג השווא מצד המכללה, לאור שינויים שחלו בה עם השנים.

גם כאן הנתבע לא היה קרוב להוכיח את נכונות הדברים, אשר גם נסתרו, רובן ככולן, בעדויות התובעים.

52. סיכומם של דברים, התובע לא הוכיח את חלותה של הגנת "אמת בפרסום" הקבועה בסעיף 14 לחוק.

הפרסום השני

53. בסיכומיו לא טען הנתבע, ובצדק, כי הגנת אמת בפרסום חלה על הפרסום השני. מהותו של הפרסום השני נוגע לטענה מצד הנתבע בדבר רמת הערכים והמוסר הקשורה במכללה, וכשירות הסטודנטיות שלומדות בה להתחתן לפי אמות המידה של דת האסלאם. הנתבע, שאין חולק כי אינו מומחה בר סמכא לדת האסלאמית, לא הוכיח את נכונותם של טיעונים אלה, מבחינת התאמתם לעולם המציאות.
מדובר בפרסום שבאופיו מהווה חיווי דעה, ומשכך ההגנה הרלוונטית לגביו יכולה להיות הגנת "תום הלב", אשר תידון מייד.

<u>הגנת תום הלב</u>

54. טענה נוספת בפי הנתבע היתה שמדובר בחיווי דעה לגיטימי, שנעשה בתום לב, אגב העלאת דברי ביקורת שחוסים תחת חופש הביטוי.
בסיכומים מטעמו טען הנתבע שעל רקע זה יש תחולה לסעיף 15(2) לחוק.

כללי – תום לב, חופש הביטוי וחיווי דעה

55. סעיף 15(2) לחוק, אשר הנתבע טוען לתחולתו, קובע כדלקמן:

"במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זאת הגנה טובה אם הנאשם או הנתבע עשה את הפרסון בתום לב באחת הנסיבות האלו:
..
(2) היחסים שבינו לבין האדם שאליו הופנה הפרסום הטילו עליו חובה חוקית, מוסרית או חברתית לעשות אותו פרסום;

56. נתבע הטוען להגנת תום הלב צריך להוכיח שני תנאים מצטברים:
האחד, שהפרסום נעשה בתום לב;
השני, התקיימותם של אחת הנסיבות המפורטות בסעיף 15.

57. סעיף 15 מבטאת איזון בין הזכות לשם טוב לבין זכויות אחרות שהדין מכיר בהן ובחשיבותן, כגון חופש הביטוי (לרבות חופש הבעת הדעה), זכות הציבור לדעת, חופש העיתונות וחופש הבעת הדעה (ראה: רע"א 4740/00 **אמר נ' יוסף**, וכן ע"א 214/89 **אבנרי נ' שפירא**).
בין הזכות לשם טוב לבין חופש הביטוי מתקיים איזון אופקי החל בין שתי זכויות שוות מעמד. היקף ההגנה שיינתן לשם הטוב ומנגד לחופש הביטוי תלוי בהקשר בו שתי זכויות אלה מתנגשות, הקשר ממנו לעיתים נגזרים אינטרסים ציבוריים וערכים נוספים (ראה רע"א 10520/03 **בן גביר נ' דנקנר**).
כך למשל, כאשר מדובר בעניינים ציבוריים ובפרט כאשר מדובר בביקורת על אישי ציבור וכן במידה מסוימת על עובדי ציבור, יינתן משקל מיוחד לחופש הביטוי וזאת בשים לב לחשיבות ביטויים מן הסוג הזה להגשמת התכליות שביסוד חופש הביטוי (ראה: ע"א 8345/08 **עופר בן נתן נ' מוחמד בכרי**). במקום בו מדובר בפרסום בעל אופי עיתונאי של מידע אשר טמונה בו תועלת ממשית עבור הציבור נושא שיקול זה משקל מיוחד. פרסומים מסוג זה מצויים בליבת חופש הביטוי. (ראה: בג"ץ 5627/02 **סייף נ' לשכת העיתונות הממשלית**, וכן דנ"א 2121/12 **פלוני נ' אילנה דיין**).
מאידך, כאשר מדובר בביקורת על אנשים או מוסדות פרטיים, יגדל משקלים של האינטרסים הנוספים אשר מטים את המטולטלת לצד השני.

58. הזכות לחוות דעה היא נגזרת של חופש הביטוי והזכות למימוש האוטונומיה של הפרט.
עם זאת, הקביעה האם פרסום מהווה הבעת דעה אינה תמיד קלה להכרעה, שכן פעמים רבות כוללת הבעת הדעה יסוד עובדתי אליו מתווסף יסוד נוסף של הבעת דעה, אודות העובדות, כאשר הפרסום נמצא על קו התפר בין שני אלה (ראה: ע"א 90/49 **בנטוב נ' קוטיק**).
הקביעה האם הפרסום הוא הבעת דעה או אמירת עובדה תעשה על פי השכל הישר וכללי ההיגיון (ראה: ע"א 259/89 **הוצאת מודיעין נ' ספירו**). בהקשר זה יש להסתכל על הפרסום כמקשה אחת ולבחון אותו כמכלול. יש לקבוע מה היה "הרושם הכללי שיוצר הפרסום בעיני "הקורא הסביר" או "האדם הרגיל" (ראה: ע"א 3199/93 **קראוס נ' ידיעות אחרונות בע"מ**).
הבחינה תכלול את המילים בהן בחר המפרסם להשתמש, סדר הבאת הדברים ואופן הבאתם, מבנה הפרסום, ונוסחו.

59. על מנת שהפרסום יסווג כהבעת דעה שחוסה תחת ההגנה של סעיף 15 לחוק איסור לשון הרע, עליו להיות מובן ככזה, קרי הפרסום מובן לקורא כהבעת דעה (ראה: שנהר בעמ' 308). על הטוען להגנת הבעת עמדה, להבחין בין היסוד העובדתי בדבריו לבין היסוד של הבעת הדעה (ראה: ע"א 34/71 **פרידמן נ' חן**). ככל שהבעת הדעה כוללת התייחסות גם לעובדות, על

העובדות להיות מופרדות בהפרדה ברורה, כאשר צריכה להיות הפרדה ברורה בין תיאור העובדות ובין הבעת הדעה על אותן העובדות (ראה: ד"נ 9/77 **חברת החשמל לישראל נ' עיתון הארץ**. דרישה זו קיימת מאחר, ובאופן טבעי, כאשר מקבל הפרסום מודע לכך כי המפרסם מביע דעה, יחסו לתוכן הפרסום זהיר יותר, הקריאה ביקורתית יותר, והוא יודע שניתן לחלוק על הדברים, ולתהות אחר תוקפם ונכונותם. לא כך הדבר כאשר הפרסום מוצג כעובדות. במצב כזה, נטייתו הטבעית של מקבל הפרסום היא לקבל את הדברים כפשוטם והוא עשוי לגבש עמדה או דעה על סמך הנתונים אשר הוצגו לפניו (ראו עניין בן גביר הנ"ל).

60. לסיכום, בכדי שחיווי הדעה ייהנה מהגנת תום הלב, על הפרסום להיות כזה שאינו מכיל ערבוביה של דעות ועובדות, ועל המפרסם להביא לידיעת הקורא את התשתית העובדתית עליה הוא מסתמך. הדרישה לפירוט העובדות איננה מחייבת פירוט מדויק ודי בפרסום העובדות אשר הובילו את המפרסם לגיבוש דעתו. ההגנה תחול רק כאשר הדעה המובעת היא כזו שניתן היה להסיק באופן סביר מהעובדות האמתיות שעליהן היא מסתמכת (ראו: ע"א 831/86 **מאור נ' מיכאלי ואח'**).
העובדות עליהן מסתמכת הבעת הדעה צריכות להיות נכונות, בניגוד למסקנה מהן, שיכולה להיות שגויה.
בנוסף לאמור לעיל, על המפרסם להוכיח כי הוא תם לב וכי עשה את הפרסום ממניעים טהורים, לא הייתה כוונת זדון מאחורי הפרסום וכן וכי הוא נקט באמצעים סבירים כדי לבדוק את אמיתות הדעה שהביע (ראה: שנהר, עמ' 320).

61. ומן הכלל אל הפרט.

הפרסום הראשון

62. סבורני שהנתבע לא הוכיח את הגנת תום הלב, המתבטאת בסעיף 15(2), ביחס לפרסום הראשון.

63. כאמור, הנתבע טוען שהמאמר אינו אלא חיווי דעה לגיטימית.
ברם, המאמר מבוסס, בראש ובראשונה, על הצגת סיפור מעשה שהקורא הסביר יכול להבין שהתרחש במציאות, בדבר אדם שנפל קורבן להטעיה מצד המכללה בדבר תוכן הלימודים; בדבר קוד ההתנהלות בין כתלי הקמפוס, לרבות בכל הנוגע ללבוש הסטודנטיות ולהתנהלות שבין סטודנטים לסטודנטיות; ובדבר שינויים שחלו במכללה לאורך השנים.

סיפור מעשה זה הוא עמוד השדרה של המאמר כולו; ממנו שואב המספר עובדות ונתונים; ועל פיהם הוא מבקש להביע דעה ולהסיק מסקנות.

כאמור, מתברר שהנתבע פרסם את המאמר מבלי שהיתה לו ידיעה אישית לגבי הסיפור המוצג, כמו גם העובדות והנתונים המוצגים בו, כאשר במקרה הטוב מדובר בעובדות ונתונים שהנתבע אינו יכול להוכיח את נכונותן, ובמקרה הרע מדובר בעובדות ובנתונים שפשוט אינם נכונים.

משכך הם הדברים, ומשעסקינן בחיווי דעה המועלית בערבוביה עם סיפור מעשה שהנתבע אינו יכול לערוב לאמיתותו, וכאשר הנתבע לא עשה ולו בדיקה מינימאלית כדי לבדוק את נכונותו, הוא אינו חס תחת חיווי דעה המוכר במסגרת הגנת תום הלב, בהתאם לאמות המידה המשפטיות עליהן עמדנו לעיל.

64. זאת ועוד. הנתבע כלל לא הוכיח שהוא פרסם את המאמר בתום לב, כאשר נטל ההוכחה בנדון הוטל עליו.

הנתבע ביקש להביע דעה באמצעות הצגת סיפור מעשה, לרבות עובדות ונתונים, שלא נבדקו על ידו כדבעי, ואשר את אמיתותם הוא אינו יכול להוכיח.

הצגה שכזו עלולה להטעות בעליל את הקורא הסביר, והתנהלות שכזו אינו עולה, על פניו, עם תום לב מצד המפרסם.

בחקירתו בבית המשפט נשאל הנתבע אודות מניעיו ומטרתו מאחורי הפרסום, וההסברים שהוא נתן, שלפרקים היו מהוססים ולא משעכנים, אינם עומדים הקנה אחד עם תום לב בפרסום.

כך באו הדברים במהלך העדות (עמ' 72-71 לפרוטוקול):

"לשאלת בימ"ש. מה היתה המטרה שלך? מה רצית להגיד או להשיג?

ת. להגיד מה קורה, שיש הרבה דברים שהם לא בסדר מבחינה דתית, לדעתי.

לשאלת בימ"ש. איזה מסר רצית להעביר לאנשים?

ת. שהמכללה היתה פעם מלמדת שריעה ועכשיו הכל השתנה.

לשאלת בימ"ש. למה חשוב להגיד להם את זה?

ת. כדי שידעו מה מתרחש.

לשאלת בימ"ש. למה חשוב שהם ידעו.

ת. (העד משתהה) זה חשוב

לשאלת בימ"ש. מה אתה רוצה שיעשו עם זה?

ת. מה יעשו? שום דבר, מספיק שידעו מה קורה ומה מתרחש.

ש. אם אנשים ידעו אולי מה מתרחש אתה מקווה שהם לא ילכו ללמוד במכללה הזאת, כי המכללה לא טובה למוסלמים?

ת. אולי המכללה תשנה מה עושים.

ש. אתה אומר שאתה תפעיל לחץ על המכללה בדרך שאתה תודיע לציבור שלמוסלמים לא טוב ללמוד בה, הציבור ידיר את רגליו שהמכללה ואז המכללה בדרך הזאת תשנה את דרכיה ותהפוך להיות דתית יותר הדוקה לשיטתך, זו דרך הפעולה שקיוות שתתרחש?

ת. אולי.

65. עולה מעדותו הנ"ל של הנתבע שהוא ביקש לשנות מדרכי פעולת המכללה, ע"י הצגת סיפור מעשה שבמקרה הטוב לנתבע אין ידיעה אישית כלפיו, והוא אינו יכול לערוב לאמיתותו. הנתבע לא הציג את הדברים בפני קוראיו כחיווי דעה, אלא בחר להציג להם סיפור מעשה, מבלי לטרוח לבדוק, באופן מינימאלי, את נכונות הדברים ואת התאמתם לעולם המציאות. מדובר בהתנהלות שאינה יכולה לחסות תחת הגנת תום הלב שבסעיף 15 לחוק.
יש לציין כי בהמשך עדותו הנ"ל (עמ' 72, שורות 16 עד 20), עלה כי לפני הפרסום שלח הנתבע את המאמר לעורך דין, ללמדך שהוא עצמו חשש שיש בעייתיות עם פרסום המאמר, דבר המטיל אף הוא ספק בתום לבו בפרסום המאמר (וזאת גם אם נניח שעורך דינו ייעץ לו שאין בעיה עם הפרסום).

66. הנתבע טען שהוטלה עליו חובה מוסרית או חברתית לפרסם את המאמר, כקבוע בסעיף 15(2) לחוק.
גם אם נניח שהנתבע האמין, בכל מאודו, שמוטלת עליו חובה מוסרית או חברתית להזהיר אנשים מפני המתרחש במכללה, אין די בכך.
גם בהנחה שהנתבע סבר כי המתרחש בין כתלי המכללה מהווה פגיעה בערכי האסלאם, הוא עשה זאת על סמך הנחות עובדתיות בדבר ההתנהלות בין כתלי המכללה ובדבר התכנים הלימודים, אשר לא נבדקו על ידו כראוי, ולגביהן הוא לא יכול היה לערוב לאמיתותן.
אכן, זכותו של הנתבע לסבור שהתנהלות המכללה אינה עולה בקנה אחד עם ערכי דת האסלאם כפי שהוא מבין ותופס אותם, וזכותו להביע דעה זו בפומבי.
ברם, בבואו להביע דעה שכזו עליו להבהיר למי שהדברים מופנים לאוזניו כי מדובר בדעתו האישית ותו לא, ובוודאי שהוא אינו יכול להביע את הדעה באמצעות הצגת סיפור מעשה, הכולל עובדות ונתונים, אשר לא ידועות לו מידיעה אישית ואשר לא נעשתה לגביהן בדיקה, ולו מינימאלית, לאימות נכונות תוכנם.

לו היה הנתבע מפרסם מאמר, בו הוא מציין, ברחל בתך הקטנה, שדעתו האישית על המכללה היא כזאת וכזאת, וכי מדובר בדעתו האישית, והפרסום היה נעשה בתום לב, ייתכן שהיה נהנה מהגנת תום הלב.

ברם, ברגע שהנתבע בחר לפרסם מאמר באמצעות הצגת סיפור מעשה, אשר הקורא הסביר עלול לחשוב שאכן התרחש במציאות, על פרטיו העובדתיים והנתונים המובאות בו, היה עליו לאמת כראוי את נכונות הפרטים, ומשלא עשה כן, הוא ביצע מעשה עוולה של לשון הרע, כמפורט לעיל, כאשר ההגנה הקבועה בסעיף 15(2) לחוק אינה יכול לסייע בידיו בנסיבות אלה.

הפרסום השני

67. גם ביחס לפרסום השני הנתבע אינו יכול ליהנות מהגנת תום הלב.

הפרסום השני כולל בחובו אמירות קשות בדבר הרמה הערכית הירודה של המתרחש בתוככי המכללה (עד שאדם מאמין עדיף לו שלא להתקרב למקום, שמא הטומאה תדבק בו), כמו גם אמירות קשות ביחס לסטודנטיות הלומדות במכללה, לרבות בדבר כשירותן לחיתון על פי דת האסלאם.

גם אם בפנינו חיווי דעה טהור, הרי שהנתבע לא הוכיח שהוא עשה את הפרסום בתום לב.

גם כאן נשאל הנתבע בחקירתו אודות מניעיו ומטרתו מאחורי הפרסום האמור, וגם כאן היו הסבריו לא משכנעים, באופן המעלה תהיות לגבי תום לבו מאחורי הפרסום (ראו עמוד 77 לפרוטוקול).

בהקשר זה יצויין כי בניסיון להמעיט מחומרת הדברים, טען הנתבע כי מטרתו מאחורי הפרסום היתה לעודד נשים ללבוש לבוש מסורתית, וכי הוא לא כיוון את הדברים דווקא לגברים רווקים.

אלא שמעבר לכך שהדברים אינו עומדים בקנה אחד עם לשון הפרסום (הפונה בתחילתו, ברחל בתך הקטנה, לגברים רווקים), התברר כי בשרשור לאותו פרסום, ציין הנתבע בפני אחד המגיבים כי הדיון אינו מיועד לתת עצות לבנות, אלא רק לגברים (ראו ת/2 ועדות הנתבע בעמוד 77, שורות 19 ואילך). הנתבע נתבקש בחקירתו הנגדית להסביר את הדברים; השתהה במסירת תשובתו; ולבסוף נתן הסבר שאינו מניח את הדעת, ולפיו זו היתה תגובה לתגובת אחרת (שם, שורה 26).

מכלול הדברים (לרבות לשון הפרסום, נסיבות פרסומו, דברים שעלו בשרשור בעקבותיו) מלמד שהנתבע ביקש, בין היתר, לפגוע בנשים באשר הן נשים, ככל שמדובר בסטודנטיות של המכללה, ע"י אמירה קשה ופוגענית ביותר בדבר היותן פסולות חיתון מבחינת דת האסלאם, כמו גם פגיעה במכללה, לה ייחס הנתבע רמה ירודה ביותר מבחינת ערכים ומוסר.

פרסום שכזה אינו עולה בקנה אחד עם תום לב, והנתבע כלל לא הצליח להוכיח אחרת.

68. נוסף לאמור לעיל, סבורני כי בנסיבות העניין יש גם תחולה לסעיף 16(ב)(3), הקובע כדלקמן:

(ב) חזקה על הנאשם או הנתבע שעשה את הפרסום שלא בתום לב אם נתקיים בפרסום אחת מאלה:

(3) הוא נתכוון על ידי הפרסום לפגוע במידה גדולה משהיתה סבירה להגנת הערכים המוגנים על-ידי סעיף 15.

ניתן לומר כי בנסיבות העניין פגע הנתבע, במידה גדולה מהסביר, במכללה ובציבור הלומדות בה, באופן המקים חזקה של חוסר תום לב בפרסום.

גם אם האמין הנתבע, בכל מאודו, בכך שרמת הערכים והמוסר במכללה היא ירודה, ובכך שהתנהלות הסטודנטיות הלומדות בה אינה עולה על אמות מידה הקבועות בדת האסלאם, הוא יכול היה לומר את הדברים באופן אחר, ובוודאי שלא באופן הגורף, הפוגעני והמכליל המאפיין את הפרסום השני.

בנסיבות אלה חזקה על הנתבע שהוא עשה את הפרסום שלא בתום לב, חזקה שכלל לא נסתרה ע"י הנתבע.

69. למען הסר ספק יצויין, כי כלל לא הוכח בפניי שהתנהלות הסטודנטיות במכללה לא עלתה בקנה אחד עם חוקי האסלאם; שהתנהלותן היתה בעלת השלכה, מבחינת חוקי האסלאם, על כשירותם להתחתן; או שההתנהלות הכללית במכללה היתה בעייתית מבחינת ערכי האסלאם ואמות המידה שלו.

70. סיכומם של דברים, הנתבע אינו יכול ליהנות מהגנת תום הלב ביחס לפרסום השני.

<u>סיכום עד כאן</u>

71. ראינו כי שני הפרסומים אותם פרסם הנתבע מכילים לשון הרע, ומקימים עילה בידי המכללה ובידי התובעות שהיו סטודנטיות בה במועד הפרסום, לקבלת פיצויים מאת הנתבע.

עוד ראינו כי הנתבע לא הוכיח קיומה של הגנה מפני תביעת התובעים בנדון.

<u>אחריות הנתבע מס' 2</u>

72. תחילה יצויין כי אחריותו של הנתבע מס' 2 יכולה להיות רק בכל הנוגע לפרסום הראשון באתר, ואין חולק כי הוא אינו אחראי לפרסום השני בדף הפייסבוק של הנתבע.

73. לטענת התובעים, הנתבע מס' 2 הוא בעל האתר בו פורסם המאמר מושא הפרסום הראשון; הוא זה שהתיר לנתבע לעשות שימוש באתר; והוא אחראי, ביחד עם הנתבע, על תוכן הדברים.

74. בכתב ההגנה ובתצהיר עדותו טען הנתבע מס' 2 (שגם העיד לפניי), כי הוא אינו בעל האתר אלא הוא עוסק בתכנות ותחזוקה של אתרים, כאשר מעורבות היא "טכנית" בלבד, וכאשר הוא אינו אחראי לתוכן הדברים המתפרסמים בו.
עוד טען הנתבע מס' 2, כי במסגרת ההסכם בו התקשר עם הנתבע, ואשר מכוחו הפעיל הנתבע את האתר, לקח על עצמו הנתבע כל אחריות לתוכן הפרסומים באתר.

75. בסיכומיהם חזרו התובעים על טענותיהם נגד הנתבע מס' 2.
דא עקא, בסיכומים מטעם הנתבעים (אשר יוצגו בהליך זה ע"י אותו עורך דין), לא הועלתה ולו טענה אחת הנוגעת להעדר אחריותו של הנתבע מס' 2, להבדיל מהנתבע, בכל הנוגע לטענות התובעים כלפיו.
הנתבעים התייחסו בסיכומיהם לשני הנתבעים כמקשה אחת, וטענות ההגנה שהועלו נגעו להעדר היות הפרסום בגדר לשון הרע, כמו גם לתחולת הגנות אמת הפרסום ותום הלב, אך לא היה ניסיון להתמודד באופן כלשהו עם טענות התובעים כלפי הנתבע מס' 2 דווקא, להבדיל מטיעוניהם כלפי הנתבע.
הלכה למעשה, סיכומי הנתבעים כורכים את גורל שני הנתבעים יחדיו, משמע בנפול האחד (במובן ההליך המשפטי כמובן), יפול גם השני.
ייתכן כי הדבר קשור לאמירת ב"כ הנתבעים בישיבת קדם המשפט שהתקיימה ביום 26.2.15, בה הודיע כי הנתבע הסכים לקחת על עצמו כל חבות שתוטל בהליך זה, לרבות חבות שתוטל על הנתבע מס' 2 (אם כי הנתבע מס' 2, בעדותו לפניי, מסר ,באופן מפתיע, כי הדבר אינו ידוע לו).
כך או אחרת, די באמור בסיכומי הנתבעים (או ליתר דיוק בדברים שלא אמורים בהם), כדי להגיע למסקנה כי בקבלת טענות התובעים כלפי הנתבע, מתקבלות גם הטענות כלפי הנתבע מס' 2, אשר כאמור כרך את גורלו בהליך זה בגורל הנתבע.

76. אלא שגם לגופם של דברים מצאתי שיש מקום להטיל על הנתבע מס' 2 אחריות בגין לשון הרע המצוי בפרסום הראשון.
להלן הנימוקים לכך, בתמצית.

77. מעדותו של הנתבע מס' 2 לפניי עלו הדברים הבאים:

- הנתבע מס' 2 הוא מחזיק המתחם (domain) של האתר בו פורסם המאמר, וזאת לאחר שרשם את המתחם באיגוד האינטרנט הישראלי, אשר הקצה לו את המתחם בכדי שיחזיק בו (ראו גם ת/1).
- בתור מי שהחזיק את המתחם כאמור, הנתבע מס' 2 החליט למי להקצות את האתר (במקרה הזה לנתבע). המשמעות היא שמי שרצה לעשות שימוש במתחם האינטרנט האמור היה צריך לקבל את רשותו של הנתבע מס' 2 (עמ' 62 לפרוטוקול, שורות 8-9).
- עד לחודש מאי 2015 (קרי, לפני מועד הפרסום הראשון), היתה לנתבע מס' 2 סמכות ויכולת לאלץ את מפעיל האתר (קרי הנתבע), לבצע פעולות ביחס לאתר, לרבות להפסיק פרסום מסויים (עמ' 68 לפרוטוקול, שורות 6 עד 10).
- מכוח ההסכם שבין הנתבע מס' 2 לנתבע, במסגרתו הוקצה לאחרון המתחם, היה הנתבע מס' 2 זכאי לשטחי פרסום כנגד תשלום. המשמעות, בין היתר, היתה שככל שתנועת הגולשים באתר היתה רבה יותר, כך יכול הנתבע מס' 2 להגדיל את הכנסותיו מפרסום באתר (עמ' 64 לפרוטוקול).

78. סבורני כי יש בעובדות הנ"ל, בצירוף הוראות חוק לשון הרע, כדי להטיל אחריות על הנתבע מס' 2 בגין לשון הרע הכלולה בפרסום השני.

79. סעיף 11(א) לחוק קובע כדלקמן:
פורסמה לשון הרע באמצעי תקשורת, ישאו באחריות פלילית ואזרחית בשל לשון הרע, האדם שהביא את דברי לשון הרע לאמצעי התקשרות וגרם בכך לפרסומו, עורך אמצעי התקשורת ומי שהחליט בפועל על הפרסום, ובאחריות אזרחית גם האחראי לאמצעי התקשורת."
הסעיף הגדיר אמצעי תקשורת כ- **"עתון וכן שידורי רדיו וטלויזיה הניתנים לציבור;"**
"אחראי לאמצעי תקשורת" הוגדר באופן הבא: **"בעתון – המוציא לאור, ובשידורי רדיו וטלויזיה – מי שאחראי לקיומם."**

הנה כי כן, בפרסום המתבצע באמצעי תקשורת, מוטלת אחריות לא רק על המפרסם, אלא גם על האחראי לאמצעי התקשורת.

80. סבורני כי בנסיבות דנן ניתן לראות בפרסום הראשון כפרסום באמצעי תקשורת, ובנתבע מס' 2 כאחראי לאמצעי תקשורת זה.

בנדון מקובלת עלי טענת התובעים, לפיה בעידן האינטרנט בו אנו חיים, התיבה "עתון" אינה מצומצמת לעיתון מודפס, אלא גם עיתונות דיגיטלית נכנסת להגדרה, שאם לא תומר כך תימצא מרוקן מתוכן, הלכה למעשה, את התכלית לשמה נודע סעיף 11(א) לחוק.

החוק אינו מגדיר עיתון מהו, ואולם אין קושי לומר שאתר אינטרנט מהסוג בו הופיע המאמר, נכנס בגדר עיתון, כאשר לצורך כך ניתן לאמץ מבחן ולפיו האם בעיני הבריות אתר פלוני הוא פלטפורמה להצגת חדשות, מאמרי דעות וכיוצאה באלה.

בהינתן הדבר, ברי שהנתבע מס' 2 הוא "אחראי לאמצעי התקשורת" האמור, שכן בהיותו מתיר השימוש, ובעל יכולת להפסיק את הפרסום (נכון למועד הפרסום), הוא "המוציא לאור" כמשמעות ההגדרה בסעיף 11.

81. מסקנה זו מתבקשת גם מהגיונם של דברים, כמו גם מהרציונל המונח מאחורי הכלל המטיל אחריות על מוציא לאור של אמצעי תקשורת.

ההנחה היא שמי שמאפשר את הפרסום ויכול, אפקטיבית, להפסיק אותו, צריך וראוי לפעול באמצעים סבירים כדי למנוע את לשון הרע הכלולה בפרסום (מכאן גם ההגנה המוקנית בסעיף 11(ב) לחוק, ולפיה לעורך אמצעי התקשורת יש הגנה במידה ונקט "אמצעים סבירים כדי למנוע פרסום אותה לשון הרע ושלא ידעה על פרסומה".)

הגישה בה נקט הנתבע מס' 2 במקרה דנן, אינה עולה בקנה אחד עם הגישה המצופה ממי שמוגדר כאחראי לאמצעי התקשורת.

מעדותו של הנתבע מס' 2 ברור, כי הוא הפגין, למצער, חוסר אכפתיות מוחלט לתכנים אותם עתיד הנתבע לפרסם, משל נתן לו חרות מוחלטת לעשות כאוות נפשו באמצעי תקשורת שהוא, הנתבע מס' 2, אחראי עליו.

הנתבע מס' 2 הסיר מעצמו כל אחריות לתוכן הפרסומים, ואולם לא רק שהדבר אינו יכול לנטרל את האחריות המוטלת עליו על פי חוק, אלא שהדבר ממחיש את חוסר האכפתיות והאדישות המוחלטת של הנתבע מס' 2 לתוכן הפרסומים.

הנתבע מס' 2 הודה מפורשות בדבר, כאשר נשאל אודות עמדתו ביחס לדברים שכתב הנתבע, עת השיב "**לא אכפת לי מה הוא כותב**" (עמ' 69, שורה 3).

גישה שכזו אינה עולה בקנה אחד עם האחריות המצופה ממי שמאפשר לאחרים לפרסם באתר אינטרנט, היכול להיתפס בעיני הבריות כמקום להצגת חדשות ודעות ביחס לעניינים אקטואליים.
בכך טמונה אחריותו של הנתבע מס' 2 לפרסומים המהווים לשון הרע.

<u>טענת "הקנוניה"</u>

82. בטרם נפנה לבחינת שיעור הפיצויים במקרה דנן, אתייחס בקצרה לטענת הנתבע בדבר קנוניה שנרקמה בין המכללה לבין שאר התובעים, ביחס להגשת התובענות שלפניי, כאשר לשיטת הנתבע ליתר התובעים לא היה אינטרס של ממש להגיש את התובענות, והם עשו כן בעידודה ובהכוונתה של המכללה, אשר עומדת, הלכה למעשה, מאחורי כל התובענות.

83. דברים אלה כלל לא הוכחו.
מחקירת התובעים בפניי עלה, כי הם הרגישו באמת ובתמים פגועים מהפרסומים, וכי הרגשה זו עמדה ביסוד התובענות שהוגשו על ידם.
כך או אחרת, לא הוכח שהתובעים ניצלו לרעה הליכי משפט, ואין בטענות התובע לקנוניה, אשר כאמור לא הוכחו, כדי לשלול את זכותם של התובעים לפיצוי, כפי שהוכח בפניי כמפורט לעיל.

ד. גובה הפיצוי

הפיצוי למכללה

84. המכללה זכאית לפיצוי בגין לשון הרע, הן ביחס לפרסום הראשון והן ביחס לפרסום השני.
בכתב התביעה ביקשה המכללה פיצוי ללא הוכחת נזק, בהתאם לשיעור המקסימאלי הקבוע בחוק בסך 100,000 ₪, כאשר הכוונה היא לסעיף 7א(ג) לחוק.

85. אכן, סעיף 7א לחוק מאפשר לבית המשפט לפסוק עד לסכום של 50,000 ₪ ללא הוכחת נזק, וכן כפל הסכום אם הוכח שלשון הרע פורסמה בכוונה לפגוע.
ברם, עסקינן באמות מידה בלבד, אשר אינן צריכות להביא לכך שכל פרסום של לשון הרע יזכה בפיצוי בערכים אלה, כאשר יש לבחון כל מקרה לגופו, תוך לקיחה בחשבון של מכלול

שיקולים, כגון אופי הפרסום; חומר הדברים מבחינת תוכנו; מספר הפרסומים; היקף התפוצה שלו וכמות האנשים שנחשפו לו; כוונת המפרסם מאחורי הפרסום, ועוד.

86. בענייננו, הפרסום הראשון הוא פרסום פוגעני כלפי המכללה, והוא נועד להכתים את שמה בקרב הציבור, בכוונה להדיר את רגליהם של סטודנטים ממנה, מתוך תקווה שמא דרך פעולה זו תביא את המכללה לשנות את דרכיה.
הפרסום הוא מפורט, ובכדי להעצים את מהימנותו הוא הובא על דרך של הצגת סיפור מעשה, אף שהמפרסם לא יכול לערוב לאמיתותו, ומבלי שהוא בדק באופן הראוי את נכונות הדברים.
הפרסום גם נוגע לנושאים רגישים מאוד בסביבה החברתית בה פועלת המכללה, דבר המשפיע כמובן על מידת הפגיעה שיכולה להיגרם כתוצאה ממנו.

87. מאידך, לא הוכח שנגרם למכללה מזק קונקרטי כתוצאה מהפרסום, הן בפן של מספר התלמידים שלמדו בו, והן במישורים אחרים.

88. בנסיבות אלה, אני מעריך את הפיצוי לו זכאית המכללה בסך של 30,000 ₪.

89. אשר לפרסום השני, גם הוא מהווה פגיעה במכללה, להו ייחס המפרסם רמה ירודה של ערכים ושמירה על הדת.
יחד עם זאת, מידת החומרה שבו קטנה יותר מהפרסום הראשון, בשים לב לסביבה בה פורסם (פוסט בפייסבוק לעומת מאמר מערכת באתר מהווה, הלכה למעשה, אתר חדשותי), כמו גם בנוגע למידת הפירוט של הדברים.
בנסיבות אלה מצאתי להעמיד את הפיצוי של המכללה בגין הפרסום השני על 5,000 ₪.

ב. הפיצוי לסטודנטיות

90. הפרסום השני הוא פוגעני מאוד ביחס לסטודנטיות במכללה, שכן הוא מתייג אותן כפסולות חיתון, כאשר אין טעם להכביר מילים על מידת הפגיעה הטמונה בדברים, במיוחד בשים לב לחברה השמרנית בה חיות אותן סטודנטיות.
מאידך, מדובר בפרסום אחד ויחיד, בו לא ננקב שמן של מי מהתובעות, וכאשר המחבר משאיר פתח לכך שייתכן וקיימות סטודנטיות שכן כשרות לחיתון (עניין שלא משנה מהמסקנה שמדובר בלשון הרע, אבל יכול להיות רלוונטי לקביעת גובה הפיצוי). נוסף לכך,

לא הוכח כי למי מהתובעות נגרם נזק קונקרטי ביחס לפרסום זה (כאשר מעדות התובעות בפניי עולה כי הן התחתנו בסופו של יום).

91. בנסיבות אלה מצאתי להעמיד את הפיצוי לכל אחת מהתובעות שהיו סטודנטיות במכללה במועד הפרסום השני על סך 3,000 ₪.

<u>סוף דבר</u>

92. בשים לב לאמור לעיל אני קובע כדלקמן:

א. **בתובענה שבתיק 14-07-19281:**

אני מקבל את תביעת התובעת מס' 1 (אקדמיית אלקאסמי), ומחייב את הנתבעים, ביחד ולחוד, לפצותה בסך 30,000 ₪ בגין הפרסום הראשון, ואת הנתבע מס' 1 לבדו לפצותה בסך 5,000 ₪ נוספים בגין הפרסום השני.

כמו כן, אני מחייב את הנתבעים, ביחד ולחוד, לשלם לתובעת מס' 1 שכ"ט עו"ד בסך 8,000 ₪, וכן להשיב לה חלק יחסי של האגרה ששולמה, בסך 2,000 ₪.

כל הסכומים הנ"ל ישולמו בתוך 30 ימים, אחרת ישאו הפרשי הצמדה וריבית כחוק עד מועד התשלום בפועל.

תביעות התובעים 2 עד 4 (שני עובדי המכללה במועד הפרסומים וסטודנט) נדחות בזאת, ללא צו להוצאות בנסיבות העניין.

ב. **בתובענה שבתיק 14-07-16056:**

אני דוחה את התביעה ביחס לשני התובעים (סטודנט וסטודנטית שלא התייצבה לישיבת ההוכחות ואשר לא הוכיחה את תביעתה כדבעי, כמפורט לעיל). בנסיבות העניין אין צו להוצאות.

ג. **בתובענה שבתיק 14-10-47636:**

אני מקבל את תביעת התובעת מס' 1 כנגד הנתבע מס' 1, ומחייב את הנתבע מס' 1 לשלם לה פיצוי בסך 3,000 ₪ בגין הפרסום השני, בצירוף שכ"ט עו"ד בסך 2,000 ₪, והחזר סך של 700 ₪ בגין חלק יחסי של האגרה.

הסכומים הנ"ל ישולמו בתוך 30 ימים אחרת ישאו הפרשי הצמדה וריבית כחוק עד מועד התשלום בפועל.

תביעת התובע מס' 2 (סטודנט) נדחית, נדחית ללא צו להוצאות.

התביעה כנגד הנתבע מס' 2 נדחית ללא צו להוצאות.

ד. **בתובענה שבתיק 14-09-50665:**

אני מקבל את תביעת שתי התובעות כנגד הנתבע מס' 1 בגין הפרסום השני, ומחייב את הנתבע מס' 1 לשלם לכל אחת מהתובעות סך של 3,000 ₪, בצירוף שכ"ט עו"ד בסך 3,000 ₪ (לשתיהן יחד), והחזר סך של 700 ₪ בגין חלק יחסי של האגרה.

הסכומים הנ"ל ישולמו בתוך 30 ימים אחרת ישאו הפרשי הצמדה וריבית כחוק עד מועד התשלום בפועל.

התביעה כנגד הנתבע מס' 2 נדחית, ללא צו להוצאות.

ניתן היום, ג' אייר תשע"ח, 18 אפריל 2018, בהעדר הצדדים.

אמיר סלאמה, שופט

ת"א 14-07-19281 אקדמיית אלקאסמי (ע"ר) ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-10-47636 כתאנה ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-09-50665 אבו מוך ואח' נ' שרקייה ואח'
ת"א 14-07-16056 קעדאן ואח' נ' שרקייה ואח'

תיק חיצוני:

1
2